

Zofia Sokół

"350 lat prasy polskiej 1661-2011" :
konferencja naukowa w Krakowie,
18 stycznia 2011 roku

Rocznik Prasoznawczy 5, 180-183

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**350 LAT PRASY POLSKIEJ 1661-2011.
Konferencja naukowa w Krakowie, 18
stycznia 2011 roku**

W 2011 roku przypadła 350 rocznica powstania prasy polskiej, ponieważ 3 stycznia 1661 r. w Krakowie wyszło pierwsze pismo periodyczne „Merkuriusz Polski dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający, dla informacji pospolitej” – tak brzmiał pełny tytuł pierwszego polskiego tygodnika, rozpoczynającego ciąg dziejów prasowych w Polsce. Z tej okazji odbyła się w auli Małopolskiej Wyższej Szkoły Zawodowej im. J. Dietla w Krakowie konferencja naukowa, pod honorowym patronatem Rektora Uczelni – prof. zw. dr. hab. Henryka L a c h a. Konferencja została zorganizowana przez pracowników Katedry Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej tej Uczelni, pod kierunkiem prorektora – prof. zw. dr. hab. Jerzego J a r o w i e c k i e g o oraz Komisji Prasoznawczej Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Do obchodów tej uroczystości dołączyła się również redakcja krakowskiego oddziału „Gazety Wyborczej”, wydaniem bezpłatnego dodatku zatytułowanego: „Spacerownik. Krakowska Prasa” opracowanego przez Konrada M y ś l i k a pod redakcją Jerzego L e w i Ń s k i e g o. „Spacerownik” – utrzymany w stylu ilustrowanego przewodnika turystycznego po tytułach i siedzibach redakcji prasy krakowskiej – opisuje je z humorem, ciekawostkami i anegdotami historycznymi. Na karcie tytułowej zamieszczono fotografię „Krażownika Wielopole”, czyli Pałacu Prasy, gdzie w latach 1927-1939 wydawano ogólnopolski dziennik: „Ilustrowany Kurier Codzienny”. W treści jest to historyczny „spacer po tytułach i ulicach”, przy których mieściły się redakcje gazet i czasopism krakowskich, począwszy od „Merkuriusza Polskiego”, przez „Gazetę Krakowską” (1796-1831), czasopismo „Pszczółka Krakowska” (1819-1822), „Czas. Dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej” (1848-1934, potem przeniesiony do Warszawy), „Nową Reformę” (1882-1924), „Naprzód” (1892-1948), „Głos Narodu” (1893-1939); następnie pisma okresu Polski Ludowej: ogólnopolskie „Życie Literackie” (1951-1990), „Tygodnik Powszechny” (od 1945), „Przekrój” (1945-2002, potem przeniesiony do Warszawy), „Zeszyty Prasoznawcze”; czasopisma okresu stanu wojennego – „Znak”; prasa okresu „karnawału Solidarności”: „Gazeta Krakowska”, „Zdanie” i kwartalnik „Kraków, Magazyn Kulturalny”; następnie prasa wydawana po przełomie systemowym 1989-1990: „Czas Krakowski” (1995-1996) oraz „Gazeta Wyborcza w Krakowie” (od 1990 r.), na której kończy się trasa wycieczki po prasie krakowskiej. „Spacerownik” został zakończony planem Krakowa, z podaniem ulic i fotografii budynków, w których mieściły się siedziby redakcji

prasy krakowskiej.

Program Konferencji składał się z trzech części: pierwszej – wprowadzającej w problematykę historyczną powstania prasy w Polsce; części drugiej – prasoznawczej, poświęconej pierwszemu polskiemu tygodnikowi – „Merkuriuszowi Polskiemu” oraz jego spadkobiercom – współczesnej prasie krakowskiej. Część trzecia dotyczyła promocji monografii koncernu IKC-a – wydawcy w Krakowie ogólnopolskiego dziennika „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1910-1939, ponieważ w grudniu 2010 r. przypadła setna rocznica powstania tej gazety. Uroczystości połączone, i z tej okazji wydano monografię pt. *Ilustrowany Kurier Codzienny. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa 1910-1939* w 2010 r., o czym poniżej.

Cześć wprowadzającą do konferencji zaczął JM Rektor profesor zw. dr. hab. Henryk L a c h, powitaniem zebranych gości, przedstawiceli innych uczelni w Polsce, prasoznawców oraz studentów dziennikarstwa. Część prasoznawczą rozpoczął referat dra Marcina G a d o c h y *Wiadomości polityczne z kraju i ze świata na łamach „Merkuriusza Polskiego”*, przedstawiając sytuację polityczną, warunki oraz okoliczności powstania pierwszego periodyku w Polsce. Wydanie „Merkuriusza Polskiego” wiązało się z dążeniem dworu polskiego króla Jana Kazimierza oraz jego żony – królowej Marii Luizy (Ludwiki) Gonzagi do przeprowadzenia w Polsce reformy ustrojowej przez wprowadzenie elekcji *vivente rege* – wyboru następcy tronu za życia panującego króla. Miało to uchronić kraj przed zaburzeniami przyszłej elekcji, ale również mogło być wstępem do ustanowienia w Polsce sukcesji tronu, który prawdopodobnie należałby do dynastii pochodzenia francuskiego i wprowadzenia silnej władzy królewskiej. Zamysły dworu królewskiego wzburzyły większość opinii publicznej i spowodowały powstanie opozycji szlacheckiej, na czele której stanął marszałek Jerzy Lubomirski. Z inicjatywy Łukasza Opalińskiego – marszałka koronnego nadwornego – postanowiono utworzyć periodyczne pismo informacyjno-propagandowe, którego zadaniem było oddziaływanie na opinię publiczną, zapoznanie z zamiarami dworu królewskiego i przekonanie polskiej szlachty do nowego systemu wyboru króla. Redakcję tego pisma powierzono Hieronimowi Pinocciemu – sekretarzowi królewskiemu, który 30 grudnia 1660 r. otrzymał przywilej królewski na wydawanie pisma. Natomiast drukiem zajął się krakowski księgarz oraz właściciel drukarni – Jan Aleksander Gorczyn. Pierwszy numer „Merkuriusza Polskiego” ukazał się 3 stycznia 1661 r., pod protektorem królowej Marii Luizy (Ludwiki) Gonzagi. „Merkuriusz Polski” wychodził w Krakowie od stycznia do maja 1661 roku. W tym czasie wydano 27 numerów, a następnie druk przeniesiono do

Warszawy, w związku z rozpoczęciem obrad Sejmu Rzeczypospolitej. W Warszawie wydano dalsze numery od 28 do ostatniego 41 (z 22 lipca 1661 roku). Zamknięcie Sejmu i przegrana reformatorska akcja dworu wpłynęła na zawieszenie pierwszego pisma periodycznego wydawanego w Polsce i w języku polskim. „Merkuriusz Polski” miał swoją edycję w języku włoskim pt. „Continuatione del Mercurio Polaco” (1661) informującą o wydarzeniach krajowych z obszaru Rzeczypospolitej. Nakład „Merkuriusza” wynosił od 100 do 300 egzemplarzy i nie odegrał większej roli wśród szlachty polskiej, nienawykłej jeszcze do czytania prasy.

Następny referat wygłosił dr hab. prof. Uniwersytetu Pedagogicznego Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie Józef H a m p e l *Profesor Adam Przyboś jako badacz i edytor Merkuriusza Polskiego*. Profesor Adam Przyboś to wybitny znawca epoki i autor monografii najważniejszych publikacji: „*Merkuriusz Polski (reedycja krytyczna)*” (Kraków 1960, Biblioteka Wiedzy o Prasie, t. 3) oraz rozprawy *Merkuriusz Polski na tle epoki* („Zeszyty Prasoznawcze” 1961 nr 1-2). Pochodził z Rzeszowa, gdzie urodził się w 1906 r., wychował i ukończył II Państwowe Gimnazjum, a po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim, otrzymał stopień doktora, po czym w latach 1930-1939 pracował jako nauczyciel szkół średnich w Rzeszowie i Tarnopolu. W czasie okupacji przebywał w Rzeszowie. W Krakowie mieszkał i pracował od 1947 r. jako kustosz zbiorów Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, potem Polskiej Akademii Nauk. Autor referatu był studentem A. Przybosia – przedstawił niezwykle bogaty dorobek naukowy, badawczy i dydaktyczny profesora: w Polskiej Akademii Nauk Oddziału Krakowskiego i jednocześnie jako wykładowcy w nowo powstałej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, gdzie w latach 1962-1972 był prorektorem. Po przejściu na emeryturę w latach 1971-1977 był dyrektorem Instytutu Historii WSP. Specjalizował się w badaniach nad historią Polski XVI – XVIII wieku, opracował *Akta Sejmikowe województwa Krakowskiego*, t. II-IV (1955-1964), *Akta radzieckie rzeszowskie 1591-1634* (1957), był współautorem dwóch publikacji: *Dyplomaci w dawnych czasach. Relacje staropolskie z XVI-XVIII stulecia* (1959) i *Diariusza poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 r.* (1963), i wielu innych publikacji dotyczących historii Polski XVI – XVIII wieku. Opracował 130 biogramów do *Polskiego Słownika Biograficznego*, współredagował kwartalnik „Małopolskie Studia Historyczne”. Dewizą profesora Adama Przybosia było „wiedzieć i umieć jak najwięcej”. Profesor zmarł w Krakowie w 1990 r., tam też został pochowany.

Następnie prorektor prof. zw. dr hab. Jerzy Jarowiecki, w referacie pt. *Następcy Merkuriusza*

Polskiego we Lwowie, przedstawił początki prasy we Lwowie, stolicy Galicji, utrzymującej stosunki handlowe z Konstantynopolem, Wrocławiem, Krakowem i innymi miastami europejskimi. Lwów, od 1609 r., był połączony pocztą konną z Krakowem. Początki prasy we Lwowie były podobne do początków krakowskich i innych stolic europejskich, zaczęły się już w XVI wieku. Były to gazety ulotne – efemerydy prasowe, w postaci nieregularnych druków pod nazwą: awizy, doniesienia, nowiny, gazety, relacje, historie, wiadomości itp., często zbierane przez tzw. nowelandów, początkowo przepisywane ręcznie, potem drukowane i dostarczane odbiorcom za pośrednictwem poczmistrzów lub specjalnych kurierów. Kupić je można było na jarmarkach i odpustach u kramarzy i wędrownych handlarzy, były odczytywane przez duchowieństwo z ambon w kościołach dla „wiadomości pospolitej”. Dotyczyły one wojen, uroczystości dworskich (zaślubiny, narodziny, pogrzeby panujących, ich rodzin i znanych osobistości), wizyt dyplomatów zagranicznych, klęsk żywiołowych, urodzaju, ceny zboża i innych wydarzeń, którymi interesowała się szlachta i mieszczaństwo polskie. Galicja, oderwana od Polski po pierwszym rozbiore w 1772 r., w niewielkim stopniu korzystała z prasy wydawanej w Warszawie. Prasę lwowską zaczął wydawać księgarz Antoni Piller w styczniu 1776 r. w języku francuskim „Gazette de Léopol”, która wychodziła dwa lata. W połowie 1783 r. Józefa Pillerowa, wdowa po księgarzu, założyła we Lwowie tygodnik – „Pismo Uwiadamiające Galicji” w języku polskim, które następnie zmieniło tytuł na „Lwowskie Pismo Uwiadamiające”, potem – „Lwowskie Tygodniowe Wiadomości”, ale w 1788 r. uległo ono zawieszeniu. Przyczyną była niewielka sprzedaż, jak również wydawanie przez Pillerową i jej syna Tomasza od 1786 r. drugiej gazety w języku niemieckim pt. „Lemberger Wöchentliche Anzeigen” przy poparciu władz austriackich. Były jeszcze inne próby podejmowane przez Pillerów wydawania prasy w języku polskim: „Zbiór Pism Ciekawych służący do poznania różnych narodów i krajów” (1795), ale nie utrzymały się na rynku wydawniczym. We Lwowie powstało Towarzystwo Patriotycznych Polaków, które w latach 1792-1798 wydawało polską gazetę codzienną pt. „Dziennik Patriotycznych Polityków”, która również nie wytrzymała próby czasu. Dopiero poprzez założenie w 1811 roku przez Franciszka Krattera „Gazety Lwowskiej”, wychodzącej przez przeszło sto lat, prasa spełniła zasadniczą rolę w życiu umysłowym i politycznym Lwowa i Galicji. W połowie XIX w. we Lwowie ukazywało się już wiele tytułów prasowych, jak na przykład „Rozmaitości” – literacki dodatek do „Gazety Lwowskiej” (1817-1849), wyśmienity „Dziennik Mód Paryskich” (1840-1848), „Lwowianin, czyli

zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości” (1835-1842) i wiele innych czasopism naukowych, politycznych, literackich, fachowych, rodzinnych, dla ludu, dla kobiet, dla dzieci, humorystycznych, dla mniejszości narodowościowych i innych. Lwów należał do dużych ośrodków wydawniczo-prasowych obok Krakowa, Warszawy i Wilna, aż do II wojny światowej.

Kolejny referat wygłosił znany w środowisku historyków i prasoznawców bibliograf i dokumentalista prasy polskiej – dr Sylwester Dziki: *W 350-lecie prasy polskiej. Uwagi o obchodach jej 250-lecia (1911) i 300-lecia (1961)*, w którym podsumował ważne dla historii polskiej prasy daty jubileuszy prasowych i ich trwałe efekty obchodów. Każdy jubileusz był motorem rozpoczęcia badań nad prasą polską, powstawały bibliografie, monografie prasowe, publicystyka prasoznawcza, ośrodki badawcze, a przede wszystkim przybywali ludzie – specjaliści tej dziedziny badawczej. Pierwszy jubileusz – 250-lecie – obchodzony uroczystość w 1911 r., przyniósł podstawowe i ważne bibliografie, jak np. Stanisława Jarkowskiego *Literatura dotycząca prasy polskiej. Notatki bibliograficzne* (Warszawa 1911), tegoż autora we współpracy z Kazimierzem Daszkiewiczem *Bibliografia ważniejszych prac dotyczących prasy polskiej* (Warszawa 1922). Badania i dokumentacja prasy były kontynuowane przez S. Jarkowskiego przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, aż do wybuchu II wojny światowej. Szczególnie uroczystość obchodzono drugi jubileusz: 300-lecie prasy w 1961 roku. Z tej okazji organizowano liczne konferencje, sesje naukowe i popularnonaukowe, opublikowano 50 monografii prasoznawczych, zorganizowano liczne wystawy prasy, co wpłynęło na upowszechnienie i popularyzację tematu. Efektem tego jubileuszu było utworzenie Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego wchodzącej w skład Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie i Ośrodka Badań Prasoznawczych w strukturze RSW w Krakowie, które przez wiele lat wydawało „Zeszyty Prasoznawcze”, przyczyniło się do opracowania i wydania *Encyklopedii wiedzy o prasie* oraz powstania szkolnictwa dziennikarskiego przy uniwersytetach w Warszawie i Krakowie.

Po przerwie rozpoczęła się druga część konferencji od niezwykle interesującego pod względem formy i treści wystąpienia dra Władysława Marka Kolasy *Dawna i współczesna prasa krakowska na warsztatach badaczy (próba syntetycznego spojrzenia)*. Referat stanowił przegląd bibliograficzno-statystyczny publikacji współczesnych badań nad historią prasy, ze szczególnym uwzględnieniem prasy krakowskiej, wliczeniem wydań monograficznych, wydawnictw zwartych, broszur, bibliografii, antologii, książ

okolicznościowych, wspomnień itp., z podaniem nazwisk autorów publikacji i liczby ich cytowań.

Współczesnymi zagadnieniami medioznawstwa po przemianach systemowych w Polsce lat 1989-1990 zajmuje się prof. zw. Tomasz Mielczarek z Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego J. Kochanowskiego w Kielcach. Na konferencji wygłosił referat pt. *Ewolucja mediów polskich po roku 1989*, dając przegląd przekształceń i zmian, jakie wystąpiły w prasie drukowanej, radiofonii i telewizji po likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch” i zniesienia państwowego monopolu na informację. Wystąpiły różnorakie przekształcenia mediów: własnościowe, ideowe, treściowe, funkcjonalne i oddziaływania. Ale też wystąpiło szereg negatywnych zjawisk w mediach: komercjalizacja i prywatyzacja, demopolizacja i decentralizacja, polaryzacja i pluralizacja, rywalizacja i brutalizacja, amerykańizacja, deprofesjonalizacja, zwłaszcza zawodu dziennikarskiego, gdzie wystąpiło zjawisko łamania etyki i kodeksu dziennikarskiego, łamania tajemnicy źródła dziennikarskiego i wiele innych. Ustawa o Radiofonii i TV wymaga nowelizacji. Brak instytucji regulującej media – nie pełni tej funkcji Krajowa Rada Radia i Telewizji (KRRiT), odchodzi się od serwisu informacyjnego, a korzysta się z materiałów nadsyłanych przez użytkowników mediów. Zawód dziennikarza uprawia w Polsce od około 10 – do 15 tys. osób, w wieku 35-40 lat, przy czym wystąpiła jego feminizacja. Nastąpił znaczny przyrost tytułów prasowych: w 1989 r. katalogi prasowe rejestrowały około 3 tys. tytułów, a w roku 2010 roku – już około 11 tysięcy. Nastąpiła segmentacja prasy, którą rządzi rynek prasowy i weryfikuje tytuły, toteż co roku wiele z nich ulega zawieszeniu lub likwidacji. Produkcja prasowa to tabloidyżacja, wypelniona newsami, informacją regionalną i lokalną. Rozwinęła się ilustrowana prasa „czasu wolnego”, w której dominuje kolorowa fotografia, a tekst jest podpisem pod ilustracją, w myśl zasady: „nie widzisz – nie rozumiesz”. Natomiast zmniejszyła się liczba gazet drukowanych: jeżeli jeszcze w 1992 r. ukazywało się w Polsce 130 tytułów gazet codziennych, to w 2010 liczb spadła do 53 (w tym 10 o charakterze ogólnopolskim, 18 dzienników regionalnych i 25 tytułów bezpłatnych gazet lokalnych) – jak podaje „Almanach Mediów i Reklamy”. Podobne zjawiska zaistniały w radiofonii i telewizji, zwycięża Internet, który w najbliższej przyszłości – według planów rządowych – będą miały w Polsce wszystkie gospodarstwa domowe. Internet – nowe medium od 1991 r. – wypiera stare media, zwłaszcza prasę codzienną. Które tytuły utrzymają się na rynku prasowym, decydować będzie odbiorca – czytelnik. Prasa „odeszła z pojęcia kultury” i jest traktowana jako produkt marketingowy. Referat ten, niezwykle ciekawy i wszechstronnie opracowany, wygłoszony z dużym zaangażowaniem i emocją, po wydrukowaniu będzie dużą pomocą dla studentów dziennikarstwa w zrozumieniu przemian, jakie dokonały się po 1989 r.

i nadal dokonują w polskich mediach.

Ostatni referat wygłosił mgr Marek G l o g i e r: *Komisja Prasoznawcza Oddziału PAN w Krakowie – dawniej i dziś*, dając przegląd jej ogólnokrajowej działalności. Zadaniem komisji jest organizowanie badania prasy, jej historii, roli, funkcji i oddziaływania. Komisja powstała w 1973 r., działała początkowo przy Ośrodku Badań Prasoznawczych i działa nadal przy Oddziale PAN. Autor, sekretarz techniczny Komisji, podsumował jej 34-letnią działalność: odczytową, organizacyjną i wydawniczą. W skład Komisji wchodziło początkowo (w 1973 r.) 18 wybitnych znawców problematyki prasoznawczej, a obecnie 49 osób z całego kraju, prowadzących badania mediów. Autor referatu – wieloletni sekretarz techniczny komisji – od lat prowadzi kronikę i kalendarium jej działalności. Skrupulatnie dokumentuje co roku liczbę (od 8-9) posiedzeń członkowskich i wygłoszonych referatów. Ogółem od 1973 odbyło się 240 zebrań, na których wygłoszono 155 referatów naukowych. Ponadto Komisja włączyła się dotacjami do publikacji członków (4 książki), do tematów węzłowych, wydawała „Rocznik Historii Prasy Polskiej (18 zeszytów) oraz włączyła się do jubileuszowych obchodów 350-lecia prasy polskiej.

Nie został wygłoszony z powodów obiektywnych referat prof. dr. hab. Kazimierza W o l n e g o - Z m o r z y Ń s k i e g o pt. *350 lat przeobrażeń gatunków dziennikarskich*, który prawdopodobnie ukaże się drukiem, gdyż organizatorzy zapowiadają druk materiałów pokonferencyjnych i ten ciekawy temat będzie dostępny studentom dziennikarstwa i medioznawcom.

Trzecią część konferencji stanowiła prezentacja nowo wydanego dzieła: *Ilustrowany Kurier Codzienny. Księga pamiątkowa w stulecie powstania dziennika i wydawnictwa 1910-1939*, pod redakcją Grażyny Wrony, Piotra Borowca i Krzysztofa Woźniakowskiego, który przedstawił „męczeńską drogę wydawniczą”, jaką redaktorzy dzieła musieli pokonać, nim doprowadzili rzecz do druku. Wiele trzeba było włożyć starań i zabiegów w zdobywaniu środków finansowych na papier i druk dzieła, nie mówiąc już o pracach autorskich, redakcyjnych i korektorskich. Nie ukrywali, że „sponsorzy, na których najbardziej liczyli okazali swój brak zainteresowania” – jak czytamy w zakończeniu „Słowa wstępnego” w *Księdze*, więc tym bardziej słowa podziękowania należą się redaktorom wymienionym na karcie tytułowej oraz uczelniom za życzliwość i wsparcie finansowe. Szczególne słowa uznania i pochwały należą się Wydawnictwu Naukowemu „Śląsk” w Katowicach, które wzięło na siebie ciężar druku. Ilustracje – zdjęcia wewnątrz Pałacu Prasy, kart tytułowych wydawnictw IKC-a, dokumentów archiwalnych dotyczących pracowników koncernu są wydrukowane starannie, przynosząc wydawcom

bardzo dobre świadectwo opanowania sztuki edytorskiej. Szczegółowa charakterystyka tej *Księgi pamiątkowej* – w osobnym opracowaniu.

Zofia Sokół